

mest jadranskega primorja, na kar kaže tudi pomanjkanje grških juridičnih terminov (zakonik pozna v tem oziru le meropse, kjefalije, hrisovule in igumene).

Glede plemstva bi bilo pristaviti, da so se še za časa Štefana Prvočenanega imenovali navadni svobodnjaki »vojniki«, ki so se v XIV. stoletju pričeli šteti med nižje plemstvo. Ime sebr je označevalo kmeta, zlasti pa človeka, ki ne razpolaga prosto s svojim imetjem, torej družabnika in najemnika. Pri obrti bi opomnil, da so naši pradedje tudi sami tkali platno. V tem oziru niso bili navezani izključno le na tuj uvoz, kakor hoče Melik: beseda »platiti« nas še danes opozarja na to, da nam je bilo platno nekaj glavno plačilno sredstvo, kot pri Rimljanih govedo (pecus: pecunia). Ibrahim ibn Jakub in Helmold pravita tudi o Čehih in Pomorjanih, da so plačevali s platnom.

Zadnji srbski despot Pavel Bakić ni bil morda kak navaden častnik v Ferdinandovi vojski, marveč eden najmočnejših in najbogatejših ogrskih magnatov, ki so ga kot Srba (prišel je iz Venčaca) silno črtili. Naslov despota mu je dala vlada le zato, da bi pripravila Srbe na turškem ozemlju do upora in uskoštva. Uskoki niso prihajali na avstrijsko ozemlje vedno le iz čistega idealizma, pogosto so se ravnali po latinskem pregovoru: ubi bene, ibi patria.

Neresnična je Melikova trditev, da je pravoslavnim Uskokom šele Jožefov tolerančni patent zagotovil svobodo njihove veroizpovedi. Célo XVI. stoletje jih je pustila katoliška hierarhija, ki je imela s protestanti dovolj opravila, popolnoma pri miru; uskoška popa Maleševac in Popović sta bila celo Trubarjeva pomagača. V XVII. stoletju je sledil pač preobrat, toda niso jih skušali toliko pokatolicaniti kot pounijati. Cesar Leopold I. je 20. avgusta 1691 zajamčil pravoslavnemu metropolitu tako obsežne pravice v verskem in posvetnem oziru (n. pr. neomejeno pravico dedovanja), da je bila ustvarjena s tem privilegom naravnost neka država v državi. Isto jim je potrdil tudi Karel VI.; poznejša cerkvena samouprava ogrskih Srbov ima svojo prvotno pravno podlago uprav v gornjem privilegu. Na sinodi, ki jo je leta 1734. sklical zagrebški škof Juraj Branjug, čujemo nasprotno od strani katoliške duhovščine tožbe o silovitem razmahu prodirajočega pravoslavja. Pravoslavni so se popolnoma prosto gibali, imeli so lastne samostane in duhovnike ter si neovirano zidali svetišča; v Zrinjski Krajini so se n. pr. polastili celo tamošnje katoliške cerkve sv. Štefana ter prirejali v nji gostije.

Glede podeljevanja turških fevdov (timar) moram pripomniti, da so jih — vsaj v Bosni — prejemali čisto tudi kristjani. Tudi ne drži Melikova trditev, da kristjani niso služili v turški vojski. Gornjegrajecan Benedikt Kuripešič, ki je leta 1530. v poslaniški misiji prepotoval Bosno, Srbijo in Bolgarijo, pripoveduje, da so tudi spahijem podložni krščanski kmetje morali hoditi na bojne pohode. Pravi pa, da se ti martoloži ropanj niso radi udeleževali in večina tudi ni marala biti deležna plena, ker je bila vera v njih, da nobeden takih ne umrje srečne smrti (das inen das, so sy wider die Cristen heraus raisen, ain verdambliche synndt sey... das derselben wenig aines gueten todts sterben).

Da je bil luteranski pokret v hrvaški krajini zelo živahen, ker so ga podpirali tamkaj nastavljeni člani

protestantskega notranjeavstrijskega plemstva, je le deloma res. Kajti hrvaški stanovi so ravno radi tega, ker je to tuje protestantsko vojaštvo hotelo zmanjšati bansko oblast, zavzeli strogo katoliško stališče in so luteranstvo popolnoma udušili. — Z zmagjo protireformacije se staro plemstvo ni kar takoj vdalo, deželni knezi so si marveč ustvarili deloma novo uradniško plemstvo (Briefadel). — (Dalje.)

J. Mal.

UMETNOST.

Kralj Matjaž, narodna pesem, ilustriral Fran Kralj, založil dr. Albin Stelè, natisnila in klišeje izdelala Jugoslovanska tiskarna, v Ljubljani 1921. Cena izvodu na finem kartonu (samo 200 izv.) 40 dinarjev (160 K), s poštnino 10 K več, izvoda na finem papirju za umetniške reprodukcije pa 35 din. (140 K), s poštnino 8 K več. Knjiga se naroča v knjigarni L. Schwentner v Ljubljani. Kdor razpeča 10 izvodov in jih skup naroči, dobi enajstega zastonj.

Zanimivi poskus Fr. Kralja, spisati narodno pesem o kralju Matjažu na tak način, da bo že v poteku pisave prišla do izraza vsebina, in ilustrirati glavne momente te pesmi, je bil predstavljen občinstvu — prvič na XIX. razstavi v Jakopičevem paviljonu. Ker je delo obstojalo iz 40 risb in je bilo neobhodno za poglavitve vanje prečitati tekst, se je pač le malo obiskovavcev res potrudilo in prodrlo do bistva. Kdor se je toliko potrudil, mu ni bilo žal. Sedaj je delo izšlo v knjižni obliki in ga bo vsak lahko užival doma v času počitka, ko ga ne bo ničesar motilo. Knjiga je umetniški in tiskarski unikum v našem knjigotrštvu, kajti vse od prve do zadnje strani je kliširano. Umetnik si je priredil že prej posebno stilizacijo latinske pisave, o kateri se lahko reče, da je estetsko neoporečna in jo je z uspehom rabil pri svojih plakatih in risbah. Ta pisava in prosti sistem, po katerem jo razporeja, je dekorativno učinkovita in se dá z lahkoto prilagoditi različnim potrebam; pri tem pa je lahko čitljiva; princip obstoja na tem, da pusti črki njeno navadno obliko in je ne kvari, dalje da pentlje in druga karakteristična znamenja posameznih črk močno poudari, vezilne črte pa zelo iztegne; črta, s katero tvori pisavo, je skoz in skoz enako debela. Potek pisave podreja dekorativnemu ritmu in ga le redko uporablja v ravni črti. Pri Kralju Matjažu je pa ta prvotno dekorativni ritem poteka pisave izpremenil v ritem, odgovarjajoč vsebini; že zunanja slika pisave naj bo slika vsebine. Vzemimo za primer prvo stran teksta, kjer so prvi štirje verzi o ženitvi kralja Matjaža napisani v prijetnem, lahko valujočem ritmu veselja. Ozadje jim tvori ornament iz lipovih listov in cvetov (slovenstvo). Po sredi je potegnjena preko lista grozeča črna lisa slutnje nevarnosti. Naslednji verzi v svojem poteku nenadoma porušijo dosedanji mirni ritem in padajo preko črne lise proti desnemu kotu; kjer gre pisava preko črne lise, je bela, kar daje zunanjemu licu uredbe poseben mik. Matjažev odpor v zadnjih dveh verzih te strani je izražen s tem, da se ritem teh dveh ostro postavi kot vstajajoč, oponujoč, s svojim koncem proti padanju prejšnjih. Zanimivo je, kako potem do boja postaja vsaka stran vedno bolj grozeče črna, dokler

se povest o boju samem ne vrši na čisto črnem ozadju v beli pisavi. Črno ozadje začne izginjati, ko se Matjaž odpravi v Turčijo reševat Alenčico; zaupanje v njegov uspeh je toliko, da so naslednji listi že čisto beli. Tudi pozneje se v ozadju pojavljajo ornamentalni motivi v zvezi z vsebino. Opozarjam na stran, kjer se pripoveduje, kako Matjaž dirja okoli vojske in seka Turke, ali na ono, kjer zdirja v Turčijo globoko, ali zadnjo stran teksta, ki je, kakor prva, posebno poučna. Za razumevanje, po ugotovitvi principa, ni treba nič drugega kot čitati, ker bo s čitanjem vse postalo samoposebi jasno.

Ilustracije so bile izvršene s svinčnikom in dokazujejo bujno fantazijo ilustratorjevo. Nekatero težavo bodo morda delale slike boja in bega, dokler se gledavec ne vmisli v perspektivno stališče; gledane so namreč od zgoraj ali vsaj napol od zgoraj in zato polne za naše oko nenavadnih perspektivnih skrajšav.

S Kraljem Matjažem smo dobili res lepo književno-umetniško delo, razen tega pa delo, ki narodno pesem tako poživljuje v fantaziji bravčevi, da bi nobena pisana ali ustna razlaga ne mogla bolje. Čitatelj je od začetka do konca prisiljen, čisto fizično prisiljen, slediti vsebini; in ko bo prečital tekst in pregledal ilustracije enkrat, ga bo mikala že sama dekorativna raznovrstnost, da bo knjigo še obdržal v roki, jo obračal semintja in se veselil zdaj tega, zdaj onega posebno posrečenega motiva.

Del naše preteklosti, ki se zrcali v ti pesmi, bo s tem delom zopet oživel v fantaziji sedanjosti. *Frsl.*

XIX. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu se je vršila v maju in juniju letošnjega leta. Razstavljenih je bilo vsega skupaj okoli 240 del sledečih umetnikov slikarjev: Gaspari M., Gustinčič P., Kambič M., Klemenčič Fr., Kos G. A., Kralj Fr., Kralj Tone, Simonič-Blumenau Vera, Šantel Henrika, Šantel Saša, Tratnik Fr., Vavpotič I., Zupan Fr., Zupanec A., Žmitek P. Poleg teh so razstavili tudi sledeči kiparji: Kos T., Kralj Fr. in Kralj Tone, Napotnik I., Zajec I.

Osnovni značaj so razstavi dajali Tratnik, Kos G. A. in brata Kralja, okoli teh se je osredotočevalo vse zanimanje obiskovalcev. Tratnik je nastopil še z večjim številom oljnatih slik kakor lansko leto; glavni del so tvorili štiri portreti, ter Slepa, Mati in otrok, Inspiracija, Pianissimo in Učenca. O velikih dveh portretih (gospe P. in dr. Z.) lahko rečemo, da sta reprezentativna i po koncepciji i po obliki. S svojo pastozno tehniko, slonečo samo na barvi brez direktnih risarskih pomočkov ustvari Tratnik pester barven milje, s katerim dvigne svoje modele iz realne okolice v fantastični svet barvnih prikazni. Najdalje gre v ti smeri njegov lastni portret. Velikopotezna barvna študija sta Učenca. Mati in otrok je rešitev zanimivega problema osvetljenja; žena z otrokom sedi s hrbtom proti oknu, tako da razsvetljava prihaja od zadaj in je vsa sprednja stran v senci. Pianissimo je razpoloženski motiv, ki pa že meji na sladkobo. Inspiracija je primer dobesedne simbolike z motivom roke, igrajoče na tipkah klavirja, in druge iz nadnaravnih sfer se pojavljajoče in soigrajoče roke. Vsekakor pa je ta rešitev popolnoma Tratnikovska, čeprav malo tradicionalna. Najboljša je Slepa. Slepci so od nekdanj priljubljen Tratnikov problem; tu

je ustvaril v dovršeni barvni sliki delo polno razpoložena. Slepa, ki tipa v svoji okolici, sluti luč po barvnih reakcijah očesne mrežice, ki jih imamo, če zapremo oko in gledamo proti solncu ali luči; Tratnik jih je prenesel na okolico Slepe in s tem dal slutiti gledalcu to, kar se dogaja v očesu revice, ki tiplje proti svetlobi. Po vsej koncepciji je to delo skoz in skoz tradicionalno Tratnikovsko, zrel sad iskanja dolgih let. Radi svojega silnega kolorizma, radi razpoloženskih vrednot in deloma gotovo radi barvnofantastičnega miljeja se ne čudim, da je Tratnik to pot pridobil mladino na vsej črti.

G. A. Kos je bil istotako v prvi vrsti zastopan s portreti. Tudi on operira z barvo, toda v drugi smeri kot Tratnik. Svojim modelom daje vselej iskane poze, izraz obraza ga zanima skoraj do minucioznosti, ves kolorit uglaši v enoten ton, s katerim hoče izraziti obenem neko vsebinsko stran svoje slike. Posebno karakterističen je v tem oziru portret dr. Ozvalda, ki mu je dal ime »portret filozofa« in imel nedvomen namen, tudi z aranžmajem barvnega ozadja pripomoči tej označbi. Kosove slike, ki jim ni mogoče odrekati rafiniranosti v barvni kompoziciji in v pozji, ter ljubezni, s katero so izdelani posebno obrazi, napravijo vseeno nekak čudno hladen, preračunjen vtis. Dekorativno prav posrečena je bila Voda.

Brata Kralja sta zopet vzbujala največjo pozornost, posebno ker sta nastopila s celo vrsto novih originalno zamišljenih reči. France je presenetil s ciklom risb in ritmično lepopisanim tekstom narodne pesmi o Kralju Matjažu, ki je medtem izšla v knjižni obliki in zato govorim o nji posebej. Izmed plaket je bila posebno ljubka Krokara. Polne poezije so bile risbe k Bevkovim pesmim, med katerimi so se posebno odlikovale Življenje trpljenje vsepovsod in Moje srce skrivnosti nosi. Linearni stil je isti kakor pri prejšnjih njegovih ilustracijah, samo da je čuvstvo res proželo vse te kompozicije. Razen tega je France na ti razstavi nastopil z vrsto problematičnih del, slonečih deloma na miselni abstrakciji in bistroumni kombinaciji (Umetnik, Dvojni ljudje, Pekoča vest, Težak spomin itd.) ter na barvni simboliki, ki igra že pri pekoči vesti precejšnjo vlogo, najizrazitejše delo te smeri in najbolj simpatično pa je Materin egoizem, ki je tudi dekorativno izredno učinkovit. O ti smeri podrobneje na drugem mestu. Dejstvo, da je moral opremiti svoja dela te vrste s komentarjem, je bilo porabljeno kot argument proti ti smeri.

Tone Kralj je nastopil prvič kot grafik. Razstavil je celo vrsto ujedkovin, med katerimi se je po izvršitvi in po zamislu odlikoval cikel Življenje. Pozabiti ne smemo, da je Tone v ti smeri še začetnik in zato mu moremo samo čestitati na teh poskusih. Izmed večjih slik je vzbujala pozornost »V zatonu življenja«, turbna v svoji barvni simboliki, od začetka malo mrzla, pri natančnejšem študiju pa se je izkazala za delo, ki gledalca osvoji. Neskončna usodnobrezupna otožnost jo preveva. Neizprosna smrti kot deleža vseh veje iz vse slike in ji daje vsebinsko enotnost. Omenjali so pri tej sliki Klimta, in mislim, da upravičeno, kar pa globoko občutenemu delu ne zmanjša vrednosti. Izmed plastičnih del Tonetovih sta se odlikovala Obup, Idealist, Vkljenjena ljubezen in Tuga razen originalnosti vsebinskega zamisla posebno po svoji dekorativni